

Szócsné Gazda Enikő

**A kutatástól a tömegmozgalomig:
az 1930-as évekbeli háromszéki
szótteszmozgalom története¹**

**A szótteszmozgalom általános kulturális,
társadalmi és politikai keretei**

A népviselet felújítására irányuló mozgalmaknak Európa-szerte nagy múltja van. Halasy Mária példából tudjuk, hogy Svédországban már a 18. században kísérleteztek azzal, hogy a kiszoruló népviseletet áttemeljék a nemesi réteg hétköznapi ruhájává, ezáltal próbálták meghosszabbítani annak élettartamát és visszajuttatni használatát a nép körébe. Osztrák körökben Ferencz József császár is magára öltötte a stájerországi népviseletet, hogy szavazói körében népszerűsége tegyen szert (Halasy 1989: 303–304).

Ezek a nyugati minták is jelzik a népviselet felújítására irányuló kísérletek egyik jellegzetességét: nem a valós viselői körében lángolt fel a revival-mozgalom, hanem „felsőbb” kezdeményezésre, tudatos kultúrpolitikai céllal történt a viselet felkarolása. Az értékek megőrzése mellett fő célja Nyugaton is a tömeggel való szimpatizálás tudatosítása és ezáltal a tömeg politikai manipulálása volt. De a politikai érdekkörök elképzeléseinek érvényesítésén túl nyilvánvaló volt annak többletértéke, szociális töltete is: a viselet felemelésével együtt keresethez próbálták juttatni an-

¹ A szótteszmozgalom történetéről korábban már megjelentettem egy rövid összefoglalást, lásd Szócs Gazda 2002. Az akkori tanulmány adatainak lényeges kiegészítésére a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja nyújtott lehetőséget, melyet ezúttal is köszönök. Tanulmányomban a régi tanulmány adatait is felhasználom, hogy átfogóbb képet tudjak adni a háromszéki mozgalomról.

nak előállítóit, és tudatosítani akarták bennük az általuk alkotott művészet értékét.

Az erdélyi részeken is többen próbálkoztak egy-egy ruházati elem felújításával, nemzeti jelképpé emelésével. Az 1850-es évek végén, az 1860-as évek elején a *magyar ruha* divatja figyelhető meg a bálokon. „Már magam is magyar öltönyről gondolkodom, mert itt sehova se mehet az ember anélkül” – olvashatjuk az Erdélyi Múzeum 1959-es megnyitó bálja után egy levélből.² Erről a korszakról írta Benczédi Gergely is a naplójában: „Ilyenek vagyunk mi magyarok. A nemzetiségből is divatot csinálunk” (Gál 1939: 80). 1896-ban az Erdélyi Kárpát-Egyesület által szervezett néprajzi bálon úgyszintén kötelező volt a népviseletben való megjelenés, az ekkor elindult szellemiség a századfordulóra tömegméreteket öltött, megeremtve az ún. Tulipán mozgalmat, amelynek célja a népies magyar elemek magyar iparba való beépítése volt.

Az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a népviseletnek más típusú felértékelődését követhetjük nyomon. „Nem szabad olyan tulipán mozgalmat csinálni, amelynek a jelvényeit külföldön csinálják” – sumázták a lényegyet 1933-ban (*Székely Nép.* 1933. LI. évf. 5. sz.).

A Trianoni Békeszerződést követően az erdélyi magyarság néhány esztendeig magába roskadt, meghasonlott. A tömbmagyar Székelyföldön is jópár esztendőnek kellett eltelnie, míg az általános társadalmi kábultságból kiemelkedtek azok az emberek, akik az új helyzetben is perspektívákat keresve dacolni kezdtek a fásultsággal. 1930-ra kialakult az a vezetőréteg, amely az etnikai hovatartozás túlkommunikálásával³ igyekezett a lankadó csoporttudatot megerősíteni, és ezáltal etnikai és gazdasági perspektívákat próbált körvonalazni az új léthelyzetébe egyre inkább beletörődő erdélyi magyarságnak. Az 1930-as években a *szótteszmozgalom*⁴ épp akkor bontakozott ki, mikor Európán gazdasági világválság söpört végig. A tartós és szép népviselet és házi szóttesz propagálása így egybeesett egy olyan pénzühiányos periódussal, amelyben az emberek képtelenek voltak

² Zathureczky Gedeon levele szüleihez, 1860. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 64 – Zathureczky család levéltára, VIII. Fasc. 231.

³ Goffmann-i terminus.

⁴ A mozgalom újabban ezen a néven kezd ismertté válni, viszont nem pusztán a szóttesz felújítására koncentrált. A székelyföldi teljes népművészetet próbálták ekkor felújítani és etnikai színezetét tudatosítani, viszont a népviselet új funkcióba helyezésével, etnikai szimbólummá emelésével tudta elérni a tömegmozgalom szintjét.

a gyorsan változó divatöltözékeket megvásárolni. A népviselet megszövetésével, megvarratásával több célt próbáltak összekapcsolni a székelyföldi értelmiségiek: keresethez juttatták a pénz nélküli falusi szövőaszszonyokat, tartós és szép ruhával látták el a szórakozni vágyó ifjúságot, és ugyanakkor az etnikai töltetű viselet propagálásával, szokásokba és a felvonulásokba való integrálásával erősíteni próbálták a nemzettudatot és csoportkohéziót.

A szőttesmozgalom tehát a folklorizmus, ezen belül pedig a reprezentációs folklorizmus fogalomkörébe tartozik: a népi kultúra egy elemét, a székely népviseletet kiemelték eredeti kontextusából, és más használói közegbe beemelve, más jelentéssel látták el: nemzeti szimbólumként, egy etnikai csoport kohézióját kifejező, így szimbolikus tartalommal is telítődő ruházként szerepeltették azt.⁵

A mozgalom érdekes vonásának viszont azt tekintjük, hogy a viseletrekonstrukciók megvalósításához tömeges „kutatói” bázist építettek ki. Ez az elképzelés – hogy bárki hasznossá teheti magát a saját közösségében és hozzájárulhat a nemzeti neveléshez – a kor kultúrpolitikájában és kormányzati retorikájában visszatérő szövegek voltak. Az 1910-es évek végén és az 1920-as években a sajtó és a kultúrával foglalkozó szakemberek egyaránt felröppentették és divatossá tették a *népművelés* terminusát, és több információs csatornán tudatosították ennek fontosságát. 1919-ben már egyértelműen a falu felé irányulást tekintették a legfontosabb feladatnak, mivel – a kor heroizáló megítélése szerint – itt maradt meg leginkább „a magyar életnek igazi mivolta, értelme s célja” (idézi Belovári 2010: 85). Ugyanakkor a tömegbázis megteremtése is ajánlott eszköz volt a kellő hatékonyság megteremtése céljából. A kor egyik kultúrpolitikai szakírója, Deptner Tibor ezt a célt a következőképpen írta le: „Minél több embert sikerül a haszon vágyán megfogva, a javítás és alkotás vágyának tért és sikert biztosítva, a közös érdek felismerésére elvezetnünk, vele a maga hasznát egyetemes szükségletek kielégítésében megláttatnunk: annál sikeresebb a nemzetté nevelés, mert akkor a ma külön érdekeket látó részek egységgé, azaz egyakaratú, összetartó, közös célra néző nemzetté válhat-

⁵ Bíró 1987: 32 szerint a folklorizmus meghatározása a következő: „a népi kultúra egy eleme, elemcsoportja vagy akár egésze idegen környezetbe jutva megváltoztatja jelentését, más lesz, mint ami a népi kultúra rendszerében volt.” A folklorizmusnak szerinte 4 válfaja van: tudományos, reprezentációs, mindennapi és művészi folklorizmust különít el.

nak, melyben erős közszellem uralkodik” (Deptner 1920: 4–5). Deptner, hogy egyértelművé tegye, kit gondol a *nemzetépítő* feladatra alkalmasnak, ki is fejti azt, hogy „a falusi intelligenciára” bízna azt a feladatot, hogy „az ősi falusi kultúrát megvédje, büszkévé tegye a népet erre s az ősi falusi kultúra alapján emelje a falu kultúráját az okos kultúrhaladással. (...) A falusi kultúra védelmének s fejlesztésének nagy hivatása van nálunk, s ez: a modern és nemzetietlen városi s így az egész nemzet kultúrájának nemzetivé tétele” (Deptner 1920: 15).

Az 1920-as évek végén fellángoló székelyföldi *szótteszmozgalom* egyértelműen ebből a kultúrpolitikai háttérből és stratégiából táplálkozott. A falusi kultúra nem rurális jellege, hanem *székely* többletjelentése révén vált egyre érdekesebbé, a *nemzetietlen városi kultúra* ellenpólusává. A kutatások kiszélesítésével, a közemberek bevonásával a kollektív emlékezet feltérképezésének és lejegyzésének fontosságát tudatosították, a hagyományt a közösség kohéziós erejeként, a nemzetépítés kiindulási pontjaként és továbblépési irányaként határozták meg.⁶

A sokszor túlzott, fásasztó etnocentrikus szóhasználatot nem lehet figyelmen kívül hagyni, amennyiben e korszak kultúrmozgalmait interpretáljuk. A divatos etnikai jelzők ugyanannyira a kor jellemzői voltak, mint pár évtizeddel később a minden tanulmányt átható marxista szóhasználat, vagy korunk sokszor fásasztó metanyelve. Ezt a szóhasználatot nem a kisebbségi létforma generálta: mind a magyarországi tudományosságban, mind a nyugat-európai tudományos nyelvben diadalmaskodott. Ámbár fontos a kutatások motivációinak a feltérképezése is, mégis az 1930–1940-es évek népművészet-felmérő mozgalmaiban a nyelvi sallang mögött a lényegyet kell meglátnunk: egy olyan mozgalom bontakozott ki, amely részletes vagy vázlatos leírásai révén kétségtelenül fontos szerepet játszott a falusi kultúra revitalizálásában. Az egyre szélesedő társadalmi érdeklődés megszabta a kutatás irányvonalait, és erőszakos követeléseivel, provokáló hangnemével állásfoglalásra kényszerítette a környék néprajzosait, történészeit, társadalomkutatóit is. Ez az alulról vagy éppen a népművelők által irányított kultúrakutatás nem mindig haladt azon a nyomvonalon és azon az igényes szinten, amelyet a kor kultúrakutatói elvártak volna. Akárcsak a magyarországi Gyöngyösbokrétá mozga-

⁶ A közösség fogalom változásairól lásd Tóth G. 2002.

lom⁷ esetében is látható volt, a szöttesmozgalom is jó és kevésbé jó leírások sorát hagyta az utókorra. Ennek ellenére fontos szerepet töltött be a Székelyföld népművészeti kutatásának történetében.

A húszas évek háromszéki hagyományértelmezése kezdetben a 19–20. század fordulóján meghonosodott népművészeti mozgalmak bevált sémái alapján indult el a maga útján. Újból a varrottasok, szöttesek felújítását, reprodukálását tűzték ki célként, és újból a kiállításokon keresztül reprezentációval próbálták a kulturális rétegek közti válaszfalakat lebontani, a népművészetet a *magas kultúra* részévé és örök inspirálójává tenni. Ennek több előfordulási esetéről tudósított a helyi média: 1927-ben például Kovásznán egy Nagy Erzsébet nevű iparművész rábeszélte a református nőszövetség tagjait, hogy áldozzanak egy-egy órát a „régii székely varrási formák felújítására.” A sikeres akció eredményeit mint az etnikus kultúra produktumait a Székely Nemzeti Múzeumban tették közzszemlére (*Székely Nép.* 1927. XLV. évf. 35. sz.). 1929-ben a sepsiszentgyörgyi római katolikusok által működtetett Oltáregylet is a környék asszonyait szólította fel, hogy „a fontos kultúrcél érdekében” küldjék be Sepsiszentgyörgyre a tulajdonukban lévő kézimunkákat, főként a szötteseket és varrottasokat, hogy ezeket olyan kiállítás keretében tudják bemutatni, mint amilyent Csíkban is „a fáradhatatlan ügybuzgalom és lelkes fajszeretet” létrehozott (*Székely Nép.* XLVII. [1929] évf. 38. sz.). A kulturális reprezentáció céljával indították útjára az Erdélyi Gazdasági Egylet 1929-es kiállítását is, ahol a kiállított termékek több tájegység mozgalmai számára nyújtottak összehasonlítási alapot, és amelyekben már feltűntek a kibontakozó *szöttesmozgalom* fontos nevei: Csíkból Pál Gáborné⁸ és Gál Ferencné⁹ festékes szőnyegek-

⁷ A Gyöngyösbokréta mozgalom az 1930–1940-es évek magyarországi, tömegbázisú néprajzi mozgalma. Elindítását Paulini Béla nevéhez köti a szakirodalom. Az elsősorban népdalokra, táncokra, szokásokra koncentráló mozgalom fővárosi és vidéki színpadi bemutatókon, saját újságokon, cikkeken, rádióműsorokon keresztül népszerűsítette a népi kultúrát. A mozgalom kétségtelen sok gyűjtésre alapozott, ám ezek sok esetben szakmailag megalapozatlanok voltak. A mozgalom történetéről lásd Pálfi 1969–1970.

⁸ Pál Gáborné Kammer Edit, Pál Gábor országgyűlési képviselő felesége, a székely festékes szőnyegek szövetésének egyik kezdeményezője. Háziipar-pártoló tevékenységéről lásd Vámszer 1976: 45, valamint Fülöp 2012: 136–137.

⁹ Gál Ferencné Sántha Juliánna, Gál Ferenc csíkpálfalvi tanító felesége, kézműves, aki a festékes szőnyeget előbb maga szötte, majd szövőkört működtetve látta el a megrendeléseket. Háziipari tevékenységéről lásd Fülöp 2012: 137–138.

kel, Háromszékről Csulak Magda¹⁰ reprodukált és általa tervezett árapataki varrottasokkal és szőttésekkel jelentkeztek. A húszas évek kultúraértelmezésében – akárcsak a századelő mozgalmában – a népművészet már nem pusztán másolható mintagyűjtemény szerepét játszotta, hanem a *nemzeti formanyelv*¹¹ jellemző, élő és variálódó, a művészetet megújító és folyamatosan hatása alatt tartó, átértelmező hajtóerejeként tekintettek rá.

1930-ban a csíki térségből a kiállításoknak egy élőbb, a környékbeli értelmiségi életformát struktúrájában befolyásoló módozata rajzolódott ki: ennek alapformája a *szőttesbál*, nagyobb erődemonstrációba való integrálódása a népviseletes felvonulás volt. A kiállításra kiszemelt tárgy így élő közegbe, reális viselők testére vándorolt át, így tárgy és egyén lelki kapcsolatát nyíltan hirdette az új bemutatási forma. A háromszékiek fogékonysága az új megjelenési mód iránt nyilvánvaló volt: egy írogató falusi nő, Elek Sarolta úgy érezte, hogy ehhez a helyi sajtón keresztül is „hozzá kell szólni.” Abban a periódusban, amikor „a cselédek is selyem ruhára rakogatják össze béreiket”, Csíkban „a székely szőttes a székely leányok ünnepi és templombajáró ruhájává lesz felavatva” – írja a beszámoló. A mozgalom mozgatórugóinak azokat tekintette, „akik iskolát végeztek”, vagyis elsősorban a falusi tanítónőket, hivatalnokokat, azokat, akik igyekeztek kiemelkedni az átlagból (*Székely Nép*. 1931. XLIX. évf. 19. sz.).

1930 nyarán, az egyre súlyosbodó gazdasági válság nehézségeit megvitatni kívánó megyei gazdasági gyűlésen a szőttesmozgalom is szóba került, és mivel Háromszék egyik országgyűlési képviselője – Dr. Ferenczi Géza – vetette fel e témát, a mozgalom politikai síkra terelését követhetjük nyomon (*Székely Nép*. 1931. XLIX. évf. 22. sz.). 1931 márciusában már a háromszéki média propagandaszövegekben követelte a szőttesmozgalomba való bekapcsolódást: „Hivassanak föl a vezető székely asszonyok, a tanítónők, varrónők megteremteni a székely divatot, amelynek alapanyaga a szé-

¹⁰ Csulak Magda árapataki tanítónő és textilművész, fő tevékenységi területe az árapataki híres varrottas felújítása és életben tartása. 125 szálánvarrott keresztaszemes hímzését publikálta Gazdáné Olosz 1972.

¹¹ A századelő szecessziós iparművészeti mozgalmának jellemző terminus technicusa. Számos művész érzekelte úgy, hogy a nemzeti specifikumnak számos megnyilvánulási területe van. Ezeknek csupán egyike az élő nyelv, ezek mellett művészi anyanyelv és zenei anyanyelv is létezik. Lásd Lyka 1906. A nemzeti formanyelv egyik fontos éltetőjének a népművészetet tekintették. Pl. Kós Károly is kiemelte: „Népművészetünk alapja a középkor építészete, nemzeti művészetünk alapja a népművészet” (Márton 2012: 32).

kely-szöttes. Járuljon hozzá minden hozzáértő egy gondolattal és az eredményt mutassák be a legilletékesebb helyen, a Székely Nemzeti Múzeumban, nyilvános kiállítás keretében” (*Székely Nép.* 1931. XLIX. évf. 24. sz.).

**A szöttesmozgalom szervezési keretei
és főbb szervező egyéniségei Háromszéken.
A szervezéstől a kutatásig terjedő út**

Már a csíki mozgalom elindulásából is érzékelhető volt, hogy mozgalom-má csak akkor válik valami, amennyiben vannak társadalmilag hiteles, jó szervező egyéniségek, és vannak olyan szervezeti keretek, intézmények, egyesületek, amelyek közös munkával és személyes példamutatással létre tudják hozni a működéshez szükséges tömegbázist.

Akárcsak a csíki falvakban, Háromszéken is a szöttesmozgalom egyik fontos elindítója Domokos Pál Péter (1901–1992) lehetett. Domokos Pál Péter 1929-ig volt a csíkszeredai tanítóképző tanára. Mivel budapesti oklevelét nem ismerték el, és nem maradhatott tovább a csíki tanítóképzőben, moldvai gyűjtések után tért vissza szülőföldjére. 1930-ban az iskolák összevonása miatt a tanítóképző Kézdivásárhelyre költözött át, és ekkorra sikerült elintézni, hogy Domokos Pál Péter itt folytathassa tanári pályafutását. Egy életútinterjúban nem pusztán a csíki szöttesmozgalomról emlékezett meg, hanem a háromszéki szervezőmunkájáról is: „1930 és 33 között Kézdin is megszerveztem a ruhamozgalmat, az énekkart. Hangversenyek sorozatát tartottuk” (Zelei 1990: 333). Egyelőre nem sikerült konkrét adatokat találni arra vonatkozóan, hogy milyen szakmai irányítást adott Domokos Pál Péter a kézdivásárhelyi ruhafelújítási mozgalomnak, milyen mértékben szólott bele a falvak ruhakészítésébe.

Nem szervezőként, viszont szakmai tanácsokkal Roediger Lajos (1854–1941) is ellátta a félresikláshoz jutott népviseletfelújítást. A torjai születésű Roediger a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulatban betöltött titkári szerepkör után a század elején tért haza Háromszékre, és Kovászna vajnafalvi részében telepedett le. A történelemmel, művészet-történettel, néprajzzal, régészettel, geológiával egyaránt foglalkozó kutató a Székely Nemzeti Múzeum külső munkatársaként fontosnak tekintette, hogy az általa észlelt fonáságokra felhívja a kovásznai szervezők figyelmét, és ő maga is konkrét kutatással, az orbaiszéki népviselet feltárá-

sával irányítsa a mozgalmat. 1932-ben a Székely Nemzeti Múzeumot tudósította a *nájmódis*, hamis viselet terjedéséről és arról, hogy annak elképzelése honnan eredhetett, 1933-ban pedig Kernné Bibó Erzsébetet, a mozgalom fő sepsiszentgyörgyi szervezőjét informálta az általa begyűjtött szóttesmintákról (Roediger 2012: 63–67).

A harmincas évekbeli próbálkozások egyik legfontosabb szervezője és mozgatója Kernné Bibó Erzsébet (1885–1961) a Székely Mikó Kollégium történelem–magyar szakos tanára, a Mikó leánygimnáziumának igazgatónője, a Magyar Párt alelnöke, a Rikán Belüli Református Nőszövetség sepsiszéki elnökösszonya, a Székely Nemzeti Múzeum múzeumőre volt.¹² Elsősorban az ő közbenjárásának köszönhetjük, hogy a háromszéki mozgalom 1933-ban tömegméreteket öltött és próbált a tudományosság határán belül maradni.

Kernné Bibó Erzsébet tevékenysége abban a periódusban bontakozott ki, amikor az egyházi és a világi nőszövetségek közti határok egyre inkább kezdtek elmosódni. A nőszövetségek országos egyesületbe való tömörülésével a mozgalom állami juttatásokat is tudott szerezni, így a konkrét szervezőmunkához bizonyára kisebb állami pénzeket is felhasználhattak.¹³ Kernné az erdélyi egyesült magyar nőszövetségek elnökösszonyával, Huszár Pálnéval is szoros levelezésben volt, hagyatékában három neki címzett, illetve tőle kapott levél található.

Amint az a Rikánbelüli Kommunitás Nőszövetségi Elnökségének 1933. február 13-án kelt gyűlési jegyzőkönyvéből kitetszik, a viseletfelújítás nőszövetségi felkarolását Kernné ezen vetette fel a jelenlévő tagok – Kiss Albert esperes, Vollandcs Miklósné, Bajkó Györgyné, Csutak Vilmosné, Bartha Mózesné, Csorja Sándorné,¹⁴ Jancsó Lázárné elnökségi tagok – előtt: „A mai idők szükségessé tették s szent kötelességünknek érezzük, hogy a székely népművészet minden felkutatható emlékét kiássuk, előhozzuk, igazi eredetiségüket tisztázzuk és azok fennmaradásáról, megőrzéséről történel-

¹² Kernné Bibó Erzsébet életrajzi adatainak pontosításában köszönöm Demeter Lajos sepsiszentgyörgyi helytörténész segítségét.

¹³ Erre közvetlen bizonyítékunk nincs, esetleg abból következtethetünk rá, hogy a Népművelési, Vallási és Művészeti Minisztérium (Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor) közvetlen tevékenységi beszámolókat kért a sepsiszentgyörgyi nőszövetség által szervezett programról, és több olyan boríték van a Kernné Bibó Erzsébet levelei közt, amelyek 1932–1933-ban ettől a minisztériumtól érkeztek, ám a konkrét levél tartalma elveszett. A források feltáratlansága miatt egyelőre nem sikerült nyomára bukkannunk a minisztériummal folytatott kapcsolatoknak.

¹⁴ Csorja Sándorné a lécfalvi pap felesége volt.

mi hűséggel gondoskodjunk. Azonkívül pedig e népművészeti dolgok közül azokat, melyek olcsóbb és jobb, tehát gazdaságosabb anyagul szolgálnak az idegenből bekerült, közhasználatban levő dolgoknál, azokat szaporítsuk, fejlesszük, tökéletesítsük s a gyakorlati életbe mennél szélesebb körbe bevezessük és használjuk. Ilyen volna első sorban a székely szőttés és ruha, kézimunka és varrottas. Kutassuk ki tehát községekben: milyen anyagokból, milyen mintájú szöttésekből s milyen viselettel készítették háromszéki őseink ruháikat? Milyen kézimunkákkal, szöttésekkel, varrottasokkal öltöztették lakásaikat? Így megállapítva a régi háromszéki viselet és lakásberendezés igazi karakterét, ez év márc. 30-án egy »székely nap« keretében mutassuk be a legeredetibb mintákat és modelleket, hogy arról lemintázva, menél több példány készülhessen az ez év szeptemberben, az Erdélyi Múzeum Egyesület vándor gyűlésével kapcsolatban tartandó székely népművészeti kiállításra” – vezették a jegyzőkönyvbe Kernné Bibó Erzsébet szavait. Kiss Albert esperes ezen a gyűlésen kérte fel Kernné Bibó Erzsébetet a felvázolt feladat lebonyolítására.¹⁵

Kernné szöttésmozgalommal kapcsolatos levelezése részben fennmaradt a Székely Nemzeti Múzeum Irattárában. Ebből látható, hogy 1933. március 1-jén nyílt levélben szólította fel a környékbeli nőszővetségeket: „A sepsii egyházmegyei Nőszővetség a rikánbelői Nőszővetségek bevonásával a háromszéki specialitás felújítását vette tervbe és ehhez kéri minden lelkes ügybarát szíves munkáját és segítségét.

Mint a sepsii ref. egyházmegyei Nőszővetség megbízottja, tisztelettel kérem, szíveskedjék a 100-120 esztendőes ládafiakban felkutatni a mi háromszéki szöttés-mintáinkat, akármilyen kis darab, nem baj – azonkívül leírásokból, esetleg régi képekből, vagy öregek emlékezőtehetségéből rekonstruálni a mi jellegzetes háromszéki népviseletünket és azt vagy leírásban, vagy rajzban hozzám minél előbb beküldeni.

Nagy nyereség volna, ha egy régi teljes öltözetet kaphatnánk. Persze minél régiebb, annál jobb, mert a közlekedési eszközök hiánya, a gyári munkák ismeretlensége, régebben biztosította a népművészeti alkotások eredetiségét.”¹⁶

¹⁵ A Rikánbelüli Kommunitás Nőszővetsége 1933. február 13-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet iratai.

¹⁶ A Rikánbelüli Nőszővetség felhívása a szöttések felgyűjtésére, 1933. március 1. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet iratai.

Ő volt tehát a központi szervező, aki mozgatta a szálakat, hozzá futottak be a levelek és a viseletleírások, minták. A fennmaradt számlákból megállapítható, hogy a viseletszövés gyakorlati lebonyolításában is aktívan résztvett azáltal, hogy a sepsiszentgyörgyi textilgyártól ő maga vásárolta a szükséges pamutfonalakat. A háromszéki szervezőkön kívül kapcsolatot tartott a szótteszmozgalom más megyékben tevékenykedő legjelesebb tagjaival: a keresztúri Gyárfás Pálnéval¹⁷, az udvarhelyi Haáz Ferenc Rezsővel,¹⁸ a csíkszeredai Hirsch Hugónéval,¹⁹ de segítséget, irányítást vagy éppen véleményt kért a megyebeli fontosabb kutatóktól, Roediger Lajostól, Csutak Vilmostól²⁰ is.

Kernné munkássága hatás nélküli maradt volna, ha a helyi sajtó nem vállalja fel a mozgalom népszerűsítését. A *Székely Nép szerkesztősége* szintén a túlkommunikálással próbálta köztudatba vinni a népművészet felújítására vonatkozó mozgalmakat. A lap 1933-as évfolyamában 11 cikk értekezett a témáról, ezek zöme a népviselet felújítására irányuló mozgalmat reklámozta.

A helyi sajtó problémamegközelítése egyértelműen összekapcsolta a hagyományok felértékelődését az etnikai jellemzőkkel. A mediatisálással, a másság tudatosításával, a tömegmozgalmi lépték propagálásával viszont egyre jobban aktiválódtak az etnikai határok.²¹ A tudatos határkijelölés természetesen azt a közösséget is válaszlépésekre készítette, amellyel szemben kijelölték a határt. A fellángoló etnicitást a gyülekezési jog megvonásával, az „irredenta” viselet büntetésével próbálták visszaszoríta-

¹⁷ Székelykeresztúri Dr. Gyárfás Pálné Fejérváry Judit, a székelyudvarhelyi református kollégium nőnevelő intézetének gondnoki tisztségét ellátó Dr. Gyárfás Pál felesége, a Református Nőszövetség elnökasszonya. Vezetése alatt a huszas évektől Keresztúr mintegy 120 házában adtak megrendelést háziszóttas anyagok készítésére. Tevékenységéről lásd Orbán 1943: 108–109, illetve 242–243.

¹⁸ Haáz Ferenc Rezső (1883–1958) képzőművész, néprajzos, a székelyudvarhelyi református kollégium tanára.

¹⁹ 19 Hirsch Hugóné Fülöp Judit, a csíkszeredai Római Katolikus Népszövetség alelnöke, a csíkszeredai népkonyha működtetője, a csíki nőmozgalmak egyik aktív tagja. Életrajzáról röviden lásd Várady–Berey 1934: 186.

²⁰ Csutak Vilmos (1878–1936) történelemszakos tanár, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, a református egyházmege gondnoka. Tevékenységéről összefoglaló olvasható Egved 1993.

²¹ Az etnikai határok aktiválódásáról, ennek koronkénti váratlan előtöréséről lásd Eriksen 2008: 61. Szerinte „a kulturális különbségeknek csak akkor van jelentőségük az etnikai határok létrehozásában, ha az interakciókban jelentőségük van.”

ni. „Bukarestben vagy Brassóban sokszor több magyarruhás lányt lehetett látni, mint idehaza” – jelezte Jakab Antal egy újságcikkben (*Székely Nép.* 1941. nov. 1.). Ez az akció tehát ideiglenesen visszaszorította a viseletparádékat, hogy aztán a második bécsi döntést követően annál nagyobb intenzitással lépjenek felszínre.

A negyvenes évekbeli mozgalom kezdetei spontán szervezkedésről tanúskodnak: a magyar katonaság bevonulására előkerültek a ládákból a harmincas évek második felében elrejtett szőttesek, másrészt viszont gyorsított léptekkel indult meg a családi ruhavarrási akció, gyors iramban készültek a katonaság fogadására. A bevonulásról készült nagyszámú fotó bizonyítja a magánakció sikerét.

1940–1941-ben, a társadalmi átrendeződés periódusában egyre erőteljesebb lett ismét a társadalmi igény a népviselet felújítására. Az igényt felismerve a málnási református esperesi hivatal részéről *Tőkésné Simon Emma* tanítónő vállalta fel a szervezési munkálatokat, körlevélben szólította fel a környék nőszövetségeit a népviseletek elkészítésére.²² A nőszövetségekről fennmaradt fényképek sokasága bizonyítja, hogy a felszólítás nem maradt visszhang nélkül. Tevékenysége talán egy töről fakadt a másik, református vonalon szerveződő akcióval, amely az *Országos Családvédelmi Alapon* keresztül vállalta fel a háziipari mozgalom átfogását.²³

1941-től kezdődően a katolikus egyházi szervezési munkálatok is egyre dominánsabbakká váltak. 1941 novemberében Kézdivásárhelyen megnyílt a Katolikus Leány Népfőiskola, amelynek célja „magyar asszonyokat nevelni”. E patetikus célkitűzést a népművészet, népviselet propagálásával fűzték össze, előadói és szervezői közt ott látjuk Földi István (1903–1967) népművelési titkárt, kézdivásárhelyi helytörténészt, Domokos Pál Péter barátját, Zakariás Flórát, szociális nővért, a csíksomlyói Kaláka Népfőiskola mindenesét, Bethlen Mária grófnőt (1882–1970), a népművészet felújítására irányuló akciók mentorát, népművészeti kiállítások szervezőjét is (*Székely Nép.* 1941. nov. 16.). 1941 decemberében megal-

²² A körlevélről tudomásunk van, ám mindeddig nem sikerült nyomára bukkanni. A málnási egyházi levéltárban nem maradt fenn példánya, az esperesi levéltár átkutatása folyamatban van.

²³ Az Országos Családvédelmi Alap ezirányú tevékenységéről a székelykeresztúri református nőszövetség elnökasszonya, Gyárfás Pálné számolt be Csíkszeredában. Kiemelte, hogy „illetékes helyről” megbízást kapott, hogy a négy székely vármegye háziipari munkásságát fogja össze e szervezet tevékenységén keresztül (*Székely Nép.* 1941. dec. 3.)

kult a Háromszékmezei Népművelési Bizottság is, amely már az országos irányítási rendszer részeként vállalta fel a mozgalom nehézségeinek elintézését – például a fonalak beszerzését – a háború által megtépázott kereskedelmi rendszerben is.

A negyvenes évek elején az egyre szerteágazóbb mozgalom megszólalásra készítette a Székely Nemzeti Múzeum szakembereit is: Harkó József (1914–1999) a Seps-i járás néprajzáról írt összegzése keretében summásan összegezte a viseletet (Harkó 1941), Balázs Márton (1867–1948) általános viseletleírásában pedig elsősorban a felújításra nem került férfiviseletet mutatott be részletesebben (Balázs 1942: 139–143). A félresiklott felújításokat Herepei János (1891–1970), a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója magánlevélben kritizálta.²⁴ A székely népviselet régi formáiról a történész Cs. Bogáts Dénest (1882–1949) is megszólaltatta a helyi újság (*Székely Nép.* 1941. márc. 15.).

Rövid összegzés

A háromszéki szőttesmozgalom tehát 1932 és 1944 közt bontakozott ki. A kezdetben iskolai és református nőszövetségi vonalon induló mozgalom csíki példák alapján terjedt el Háromszéken, és a tömegbázis elérésével az etnikai erődemonstrációk eszközévé vált.

A háromszéki mozgalom fontos célkitűzése az volt, hogy próbáljanak hiteles viseleteket készíttetni. Ennek elérése céljából a falusi értelmiség segítségéhez folyamodtak, környékbeli kutatókkal konzultáltak.

A mozgalom fontos szerepet töltött be a székelyföldi népviselet és népművészet revitalizálásában, és továbbélési lehetőségeket biztosított a népviselet számára.

²⁴ SZNM Irattára, 276/1942-es iktatószám. Herepei ismertetése szerint 20–22 bükszádi iskolás lány csíki szőttesben látogatta meg a Székely Nemzeti Múzeumot. Az igazgató szerint „a régi szokások, a régi viselet kicserélése könnyen végzetes következményekkel járhat.”

Adattár a szótteszmozgalom településenkénti alakulásáról

A székely népviseletek falvankénti rekonstruálásáról Gazda Klára és Haáz Sándor tollából hasznos és fontos, tudományos alapossággal megírt kötet áll a rendelkezésünkre. Ebben az általános jellemzőkön kívül speciális szintáblákban a falvak viseletének fellelt színhasználatát is feldolgozzák a szerzők, információikhoz elsősorban terepkutatásokból jutottak hozzá (Gazda–Haáz 1998). Az említett kötetnek a szövege csupán röviden tér ki a szótteszmozgalomra, viszont a falvankénti elkülönülési szándék éppen a szótteszmozgalom hatására vált dominánssá. Az általam fellelt adatokat azért teszem adattár formájában nyilvánossá, mivel árnyalják vagy éppen kiegészítik a két szerző fontos munkásságát, de ugyanakkor betekintést nyújtanak a szótteszmozgalom műhelymunkájába is.

1. Kovászna

A szótteszmozgalom helységenkénti alakulását a kovásznai példa lejegyzésével kezdjük, mivel ebben a helységben valamennyire beleláthatunk a legfontosabb eseményekbe. Roediger Lajos, a Kovásznával mára nagyjából összeforrott Vajnafalván élő szakképzett néprajzkutató 1932-ben szakjelentésben fordult a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságához, melyben beszámolt a Kovászna környéki „székely szóttesz” mozgalmának kibontakozásáról és kisiklásáról. Beszámolójából kitetszik, hogy Kovásznán a népviselet felújítását egy fénykép alapján Hadnagy Károlyné²⁵ indította el. A megvalósított első viseletek fehér vászonból készültek, és szabadrajzú fehér hímzéssel díszítették őket. Mivel a viselet fehér hímzései idegenek voltak a helyi stílustól, így Roediger a felhasználó fotó eredete után kezdett nyomozni, és kiderült, hogy a zabolai Mikes családnál dolgozó felvidéki tót vendégmunkásokról készült 1870-es évekbeli fotót választottak a viselet rekonstruálására. Roediger beszámolója fontos képet nyújt a mozgalom továbbgyűrűzéséről: az idegen elemek alapján készült viseletrekonstrukciót két helybeli kiskereskedésben, az özvegy Pap Sándorné és Magyarfi féle kereskedésekben kezdték terjeszteni. A felhasználó vásznat az Orbán-

²⁵ Hadnagy Károlyné kereskedőasszony, férje a Kovászna központjában lévő Hadnagy Bazárt működtette.

né féle szövödében²⁶ készítették, és a hímzés számára Pap Sándorné által előnyomtatott mintákat az üzletből tudták beszerezni (Roediger 2012: 63–64). A mozgalom tömegméretűvé azáltal vált, hogy 1932-ben a helyi papné, Havadtői Sándorné Kovács Zsuzsanna²⁷ bekapcsolódott a szervezőmunkába, és a helyi nőszövetség szervező segítségével jelentősen kitágították a potenciális viselők körét. Havadtőiné a korábbi fehérhímzések szőttés helyett saját lánya számára Haáz Rezső azon viseletrekonstrukcióit készítette el, amelyek az *Iffjú Erdély* című folyóiratban jelentek meg. 1932 szeptemberében a Kovászna melletti Vajnafalván 200 „magyar varrottas ruhába öltözött leány” vett részt a templomszentelésen.²⁸

A kovásznai ládafiák faggatása alapján Roediger Lajos több női viseletvariációt írt össze: a) asszonyok és kisebb lányok számára két nyüstös szőttés, a kék csíkban kék–fehér sirített fonalas szövéssel. b) Öregebb asszonyok szőttese: két nyüstös szőttésből készült, fekete–kék–bordó csíkozással. A fekete csíkban fekete–sárga–fekete–sárga sodort szálból csíkosrokat szőttek. c) Négy nyüstös sávolykötésű szőttés kislányok számára. d) Nagy lányok viselete világos kék és vörös csíkozással (Roediger 2012: 64).

A negyvenes években egy magyarországi, ismeretlen nevű *népfőiskolás nő* irányította tovább a mozgalmat, tevékenységét a papi család segítette.²⁹ 1941-ben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet kiállításához csatlakozó viseletes parádén Kovásznáról Harasztosi Sándorné vezetése alatt hatvan népviseletes asszony vonult fel (*Erdélyi Gazda*. 1941. szept. 1.).

2. Zabola és Páva

E két, mára már egybeolvasztott faluban viszonylag sokat tudunk a szőttésmozgalom alakulásáról. 1932-ben kezdett e két településen kialakulni az igény arra, hogy szőttésekbe öltözzenek és ebben jelenjenek meg a felvonulásokon és a bálokban. A mozgalom divattá válásában viszont kétségkívül fontos lépés volt, hogy a két Mikes gróflány³⁰ is bekapcsolódott,

²⁶ Az Orbánné féle szövöde a kovásznai Fürdő utcában volt. Gyűjtés CsFUE-től, 2013.

²⁷ A helybeli emlékek szerint Havadtőiné zabolai származású volt, és a férje által elindított népnevelési akciókba jelentősen bekapcsolódott. CsFUE közlése.

²⁸ Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz. SZNM Irattára, Roediger hagyaték, 1932. szept. 3-án keltezett levél.

²⁹ Saját gyűjtés Cs. F. U. E-től, Kovászna, 2013.

³⁰ Mikes Johanna és Mikes Katalin.

ők is szóttésbe öltöztek. 1932 augusztusában a Gyárfás kúriában a református és katolikus ifjúság együtt szervezett szóttés bált, „csupa úri publikummal, gazdaember féle se volt egy se. [...] Valami 12-en voltak szóttésbe, nagyon jól néztek ki. Leengedett haj, hosszú szalag benne, bő 3 méteres rokoja vagy csikos vagy egy szín, az alján fekete bársonnyal, a mellény olyan mint a szoknya olyan szóttés csak egy szín és az is bársonnyal van diszitve, fehér ing (hosszu ujjú, magas nyaku) és fekete vagy fehér kötény.”³¹ 1932 szeptemberében Makkai püspök meglátogatta Zabolát, az esti díszvacsorán már több lány jelent meg a helyi csikos szóttésben. A szeptember 18-i kovásznai templomszentelésre a szóttésbe öltözött lányok külön szekérrrel mentek. A püspöklátogatás és templomszentelés fontos esemény volt: „Erre nekem is kész lett a szóttés ruhám” – írta egy levélben Bartha Gabriella.³² 1933 februárjában a zabolai dalárda bált rendezett, amely már fontos lépés volt a szóttésbálok felé: Balogh Lenke³³ vezetésével székelyruhába öltözött lányok színdarabot és székely táncokat adtak elő (Szócsné Gazda 2011: 151).

Akárcsak a szomszédos Kovásznán, a csikos helyi szóttésnek megvoltak a helyi konkurrencsei Zabolán és Páván is, a tótos fehér hímzett szóttés formájában. „Eddig Zabolán csak színes szóttés volt, de most a papné biztatására többen csináltak fehér hímzettet, ugynevezett papi szóttést” – írta egy levél (Szócsné Gazda 2011: 151). A fehér hímzett változat ellen már 1933 májusában felemelték hangjukat Páván is: „itt a vidékünkön egy pár hölgy akiknek vezető szerepük van a nők között, minden nagyobb összejövetelen, templomban, vallásos és világi ünnepélyeken stb tüntetően a »fehér varrottásban« jelenik meg és azt a kijelentést tették, hogy levélbeni utasítást kaptak (hogy kitől, azt nem jegyeztem meg sajnos jól) hogy a fehérét tartsák meg ünneplőnek és a színes legyen a hétköznapi.

Az ilyen kijelentéseknek a káros hatása sajnos már jelentkezik is, mert olyan tanult lányok, akiknek már egy év óta van meg a színes szóttésük és szívet-lelékkel mindent elkövettek annak érdekében, azt mondják, hogy kénytelenek feladni a harcot és engedni mindenkit menni a merre akar. Ugyanis hiába beszélnek, ha másik oldalról mindig lerontanak mindent.

³¹ Idézet a pávai Bartha Gabriella 1932. augusztus 21-én kelt leveléből. Lásd Szócsné Gazda 2011: 149.

³² Bartha Gabriella (1902–1986) a pávai tanító leánya, később kovásznai tisztviselőnő.

³³ Balogh Lenke a zabolai Balogh tanítócsalád nyolc gyermekének egyike volt.

Az én szerény véleményem az, mivel mindig a falusi emberek közt éltem és szívét-lelkét, gondolkodás módját jól ismerem. Tudtul kell valahogyan illetékes helyről a népnek és nem a vezetőknek adni, (u. i. a vezető asszonyok erre a mi vidékünkön mind a fehér lelkes hivei mai napig is), hogy a fehért viselhetik mint idegen népektől átvett viseletet, de az székely szőttes soha sem is volt és nem is lesz.³⁴

A vita – amint a fennmaradt beszámolókból kitűnik – a falun belül veszekedésekbe és személyes sértődésekbe torkollott. A pávai Fikker Ferenc református lelkész³⁵ leveléből érzékelhető, hogy a csikos és a fehér hímzett viseletek konfliktusa egy idő után konfesszionális és személyes konfliktusok kútfőjévé is vált: „Szíves elnézését kérem levelemért így ismeretlenül, de feljogosítva érzem magam erre – legalábbis így gondolom – azon okkal, hogy Ngs Asszony egy pávai asszonytól (Fintáné) valami izenetet küldött a szőttes ruhára vonatkozólag. Hogy az üzenet miben állott, nem tudom, átadva ez volt: »Kérem mondják meg a Tiszteletes Úrnak, hogy a Püspök Úr is a legszigorúbban elrendeli és kéri a lelkészeket és Nőszövetségeket, hogy mivel a téves irányba induló hímzett szőttes akció megindulása éppen a Ref. Nőszövetségeket terheli, igyekezzék (név szerint a lelkész és Nőszöv) ezt a csorbát helyrekösörülni azáltal, hogy a legrövidebb idő alatt sok tarka szőttes legyen.« Sajnos, hogy sem Elnöknőnk, sem én betegség miatt nem lehettünk jelen a Szentgyörgy-i gyűlésen, mikor is a szőttes-ügy eldőlt, s kénytelen voltam érdeklődni, hogy mennyiben esett szó a hímzetről, mire egyik azt válaszolta, hogy megmutatták a hímzést, a másik meg erre vonatkozólag semmit sem tudott. Ahogy Fintáné mondja, Nagyságodnak erre vonatkozólag is volt izenete: »Hímzést csak a párna-bütü varrásban mutattunk be, hímzett ruháról nem tudunk, sohasem is létezett.«

Páva kicsiny falu, mi valamit indítványozni, megkezdeni nem tudnánk, nem is akarnánk – valahogy etnográfiailag is az a szerepünk, hogy alkalmazkodjunk a minket beékelő Kovászna és Zabola községekhez. Va-

³⁴ Pávai özvegy Vajna Györgyné levele Kernné Bibó Erzsébethez, 1933. május 19. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet levelezése. Vajna Györgyné a híres pávai Vajna földbirtokos család tagja volt.

³⁵ Abrudbányai Fikker Ferenc (1906–1969) 1932-től 1949-ig töltötte be Páva református papi státusát. Híres papja volt a településnek, aki fontos szerepet töltött be a település vallási életében. 1949-ben, letartóztatásakor a faluban lázadás és nyílt ellenállás tört ki, egy emberként védelmezték a papjukat.

lahogyan a szöttes kérdésben még annyira sem alkalmazkodtunk, mint kellett volna, minek eredménye, hogy két fehér-hímzett és két csikos ruha van. Helyesebben csak volt, mert ma már sokkal (10) nagyobbította a konfirmandusok száma, akiknek konfirmációi ruhának a hímzettel állapítottuk meg. Nagy kedvvel hozzá is kezdtetek a ruhákhoz, közbejött azonban a Szentgyörgy-i gyűlés és vele együtt, hogy a tarka-ruhát lesajnálták, leszavazták, s ennek eredménye lett, hogy bizony a konf. leányok nem a legjobb kedvvel folytatták munkájukat, ruhájuk továbbvarrásán (ma már készen vannak) s határtalan volt a szülők elkeseredése is. Ezen ma már túlestünk, a Szentgyörgy-i gyűlés úgy ahogy elfelejtődött, aztán katolikus Fintáné Nagyságod izenetével igyekezett tovább verni a port, hát hála Istennek ez sem sikerült. A Ref.[ormátus] Családban (1932, 5. szám) találtam bizonyítékát, hogy konfirmációra mégiscsak talál a hímzett ruha. Igen kicsinyes kérdések ezek Asszonyom, egy gyülekezetnek mégis nagy kérdései – amelyekről úgy látszik, a Szöttes Intézőbizottság? Nem gondolkodott, vagy ha igen? – de nem tudunk róla – nem hinnénk hogy így gondolták volna, hogy ebben a tarka-csikos-felleges-ruhában fognak ifjaink konfirmálni. Talán mindig meg volt a megkülönböztetés a rendes viselet és a konfirmációi ünnepélyes viselet között, melynek bizonyítéka a Gyárfás Pálné gyűjtemény – vagy esetében ő olyan nagyot tévedett volna? Azt ő tudja, ez azonban nekünk nagy kérdésünk, s mivel mástól felvilágosítást nem kaphattam volna, bátorkodtam Nagyságodhoz fordulni szíves útbaigazításért.

Mély tisztelettel, a megtisztelés érzésével vettem Nagyságos Asszony izenetét, valahogyan mégsem tartom egészen szerencsésnek az olyanok által történő izenetet, akik azt egyházunkkal, annak vezetőivel szemben igyekeznek felhasználni és nem olyan jóindulatúlag továbbadni, amint az Nagyságos asszony által izenve volt. Ha valami speciális izenet van a Nőszöv-nek, talán az Egyházmegyei Nőszöv-i Elnökség útján is el lehetne intézni és így talán csírájában megfolytódna a rosszindulat. Nem akar tiszteletlenség lenni ez a kérés, csak szerény, nagyon szerény vélemény, amiért is bocsánatot kérek.”³⁶

A Rikán Belüli Református Nőszövetség szervezkedésének hatására a mozgalomba a helyi papok és papnék is bekapcsolódtak. Zabolán Bedő Béláné nőszövetségi elnökhasszony, református papné próbálta kinyomoz-

³⁶ Pávai Fikker Ferenc református lelkész levele Kernné Bibó Erzsébethez, 1933. április 24. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet levelezése.

ni a valós népviseletet: „Nagyon sok öreg székely aszonyt felkerestem ott-honába, kik a legnagyobb készséggel mutogatták meg a birtokukba lévő régi szőttes dolgaikat s adtak felvilágossitást a régi szőttesekről. Azonban a legnagyobb sajnálatomra közlöm, hogy olyan régi, mint a körlevél emliti, 100–120 éves szőtteseket nem találtam. Telyes öltözetet szintén nem. A lájbiról, ingvállról csak hallottam, de nem található. Nagyon érdekes szövésű szoknyák, kötény és néhány rongy darab áll rendelkezésemre, de ezek csak 30–75 év multra tekintenek vissza. Hosszas beszélgetéseket folytattam 72–85 éves öreg, jó szövő-fonó székely asszonyokkal, kik beszélgetéseikben hivatkoztak édes és nagymamájukra. Érdekes és megjegyezni kívánom, hogy az adott felvilágosítások elég egybehangzóak voltak. A beszélgetésekből a következőket irhatom:

Leányoknál szoknya, ünnepi:

Inkább egyszínű, meggyvörös (vérpáros ritkábban), zöld, buzavirág kék, ezeknél ontok és mejék ugyanilyen szín. De szőtték pl úgy is, hogy a mejék fekete volt és az ontok volt csak színes. Így egy tompább szint kaptak. Ami a legrégebbi pl az mikor 2 szint, így a feketével pirosat vagy lillát v kékét, v barnát v zöldet v fehérét seritettek össze s a serített anyaggal öltötték le a fekete vagy fehér mejéket. Az így kapott anyagot nevezik fellegesnek, igen érdekes, nehéz anyag. Vagy csak egy csépet szőttek a felleges anyaggal, s utánna öltöttek valamilyen vonalat s ismét a felleggel s így ismételték. De már az ilyen mintázotthoz inkább bluzot mint mellényt hordtak. A szoknya szárközépig ért, derékon sűrűn élére szedve (nem huzott), elvágva soha se volt, alján 2–3 szélesebb hajtással vagy 2–3 mm széles régi zsinorral. A slusz elül a kötény alatt.

Mellény: A mellény anyaga selyem és bársony. A szoknya színével megtalálható, ritkábban szőttes. A mellény és a szoknyánál említett keskeny 2–3 mm zsinorral diszítve, mit mindenki akarata és kedve szerint helyezett el. Emlegetnek ezek az öreg nénikék valami érdekeset, a táblás lájbit. Ez olyan formán volt összeállítva, hogy az elkészülő mellény aljához kerek kis kockák voltak illesztve, magy(arázat) szerint 4 cm széles és 4 cm hosszú lehetett, közvetlen egymás után, itt ezeket a táblákat diszítették az említett zsinorral.

Ingváll: Az ugynevezett pendejít viselték, a vállra fordították a fő súlyt, mivel ez látszott (vagy egész hosszú, de gyakrabban $\frac{3}{4}$ -es azaz alkar középig ért a fodra). Anyaga háziszőtt fehér gyolcs. Akik értették a horgolást, nyakát és ujjá szélét csipkével körítették.

Kötény: Fekete selyem vagy klott. Ritkábban az ingvállal azonos gyolcs, körítve csipkével.

Lábbeli: Fekete harisnya (csak fekete). Csizma vagy cipő

Alsóruha: Csak szőttés, ez már fehér, de csépezték színessel.

Viselőruha lányoknál:

Ezek főképp az ünnepi megviseléséből kerültek ki. Szőttek azonban külön erre a célra is, de ez már csak tarkázott volt. Egyszínű szőttés mellény hozza, disz nélkül. Tarka szőttés kötény v a mellénnyel azonos. Fehér ingváll, háromnegyedes újjal (dolog közbe nem akadályozza és nem piszkolodik annyira).

Általánosan jegyzem meg, hogy egyesek szerint összeért a mellény, mások szerint nem. Helyesebben voltak összegombolt és fűzött (ezek nem értek össze) mellények. Sebestyén, Köpeczi régész úr szerint sem ért össze a mellény.

Asszonyoknál szoknya ünnepi

Az asszonyok ünnepi ruhája csak egyszínű és sötét. Leggyakrabban fekete, ritkábban sötétkék és felleget (fekete sötétkékekkel serítve). A rokolya egészen hosszú (földig érő), alján 3–4 nagyobb hajtással, vagy 1 sor keskeny (a leányoknál említett) fekete zsinor. Felső része sűrűn szedve (élére). Plusz elől a kötény alatt.

Mellény: Csak fekete. Anyaga selyem és bársony, ritkán fekete szőttés. Az említett zsinórral diszitve.

Kötény: Fekete selyem v szőttés, fekete csipkével.

Ingváll: Fehér (hasonlóképpen pendejt viseltek). Anyaga házi szőtt gyolcs. Hosszú újjal.

Lábbeli: Csizma, száras cipő.

Viselőruha: Itt már az asszonyok is megengedték maguknak a színes tarka dolgokat. Az eleven színeket így pirosat, barnát, zöldet, fehéret, kéket és lillia színeket dolgoztak bele szőttesseikbe. Két-három, sőt több színnel is szőttek egy anyagba s mindezt oly csodálatosan ügyesen keverték, hogy egészen szép és izléses. Leírni nem is próbálhatom meg ezt megmagyarázni, anyira különös. Ezekhez a szoknyákhoz inkább a szoknya anyagából bluzot csináltak, mi szabadon volt a szoknya felett és a hátsó részen alul, belül pertli volt erősítve és ezzel a bluz alatt előre kötődött, de a bluz szabadon volt. Az igazi székely asszony viselete ez, mely a régi öreg asszonyoknál még ma is megvan.

Kötény: tarka szőttés.

Ingváll: Az előbbi. (Háromnegyedes ujjal).

Ezekben próbáltam meg egy képet nyújtani arról amit hallottam. Nagyon hiányos és lehet egyes helyeken érthetetlen. Talán szóban könnyebben megtudtam volna magyarázni. Nem említettem, hogy a leányoknak is kevés kivétellel mindeniknek volt sötét ruhája fekete v sötétkék. Komoly alkalmakkor lehetett látni, temetés, templom, urvacsora vétel stb. A leányok hajukba színes szallagot viseltek, hajukat leengedve, vagy koszoruba hordták. Kontyot csak asszonyok viseltek. Az asszonyok fejükön főkötőt és fejkendőt hordtak. Gyöngy ugy a leányoknál mind az asszonyoknál látható volt. A szöttekseik igen érdekesek, két egyének nincs egyforma. Igen különösen vannak színezve, mit leírni nem lehet. Van nálam még egy szoknya darab, melyben kb 2 cm távolságonként fekete anyagban arany és ezüst szálak váltakoznak. Azt mondja a tulajdonos, hogy a leányok piros, zöld, kék, lilla anyagba öltöttek arany szálát és ezüstöt felváltva. A mellény előbbinél fekete, utóbbiaknál a szoknyával azonos szín.

Nagyon érdekes dolgokat tudnék eljuttatni, de amint már említettem, csak 30 évtől 75 évig visszamenőleg. Amennyiben érdekelné a bizottságot, készségesen eljuttatom. Megjegyezni kívánom még, hogy e régi asszonyok állítása szerint a bársonyt pántozni a szöttekre nem használták, csak szövet ruhák díszítésénél használták, de ott se pántozva, hanem tetszés szerint helyezte el kiki a magáét.³⁷

3. Angyalos

Kernné Bibó Erzsébet levelezéséből látható, hogy a szöttekmozgalom alkalmával Angyaloson is kutatták a helyi népviseletet, elsősorban a mellény rekonstrukciójára fektettek nagyobb hangsúlyt. A Kernné felhívására 1933-ban Imréné Kövér Erzsébet válaszolt, a következőképpen: „A napokban elmentem az itteni öreg asszonyokhoz és kutattam a régi székeley mellények után. Eredménnyel is jártam, mert meg tudtam, milyen volt a régi székeley mellény.

Mellényt ugyan nem kaptam, de mindenik egybevágoan a következő kép mondotta el, hogy milyen volt a régi mellény:

³⁷ Balogh Béláné zabolai nőtövevetségi elnökasszony levele Kernné Bibó Erzsébethez, 1933. március 17. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet levelezése, leltárszám nélkül.

A mellény két féle színű volt. A leányoké piros, az asszonyoké fekete színű.

A pirosnak az anyaga olajos karton vagy házi szőttes volt. A feketéé szövet vagy bársony. Diszítése mind a kettőnek egyforma volt. Diszítésre keskeny fekete sujtás zsinort használtak. A zsinor kereken a mellény alján három vagy négy soroson jött simán vagy a középső esetleg hullámosan. Elöl a mellény szélén szintén egy vagy két sor simán, azon kívül szintén a mellén magyaros vitézkötés vagy tulipán forma zsinorozások voltak. Némelyek a nyak kivágás körül feket(e) vert csiupkét is tettek. A nyak kivágás szélére apró cakkok jöttek kereken ilyen formán: (rajz)

A cakkok apró négyszögű darabokból készültek a mellény anyagából, olyan formán, hogy a darabkákat négy rétet hajtották és a csucsával fölfelé mindeniket hozzá erősítették a mellény színéhez. A bélléssel belől még egyszer lefoglalták.

A kar kivágáshoz is jött két sor sima zsinorozás kereken.

A gazdagabbak a piros meg a fekete szövet mellény aljára 3 ujj széles fekete bársony pántot is tettek és még ezen felül 2 sor zsinort.

A mellény gombbal vagy kapocccsal volt összecsupva. Ilyen volt a székelly mellény 30–70 évvel ezelőtt.

Igy mondták el nekem az öreg asszonyok és igyekeztem az elmondottakat pontosan leírni.

Itt küldök még két régi szőttes darabkát. Ilyen köténynek valót szőttek régebb.

Az ígért fényképet nem tudom küldeni, mert azt hallottuk, hogy az Olt kiáradt és nem lehet átmenni Zoltánba. Így aztán nem is mentünk el. Azt hiszem, ez után a leírás után meg lehet csináltatni a mellényt.”³⁸

A mozgalom további alakulásáról nem tudunk, de 1941-ben az Erdélyi Gazdasági Egylet kiállításához csatlakozó viseletes felvonuláson Angyalosról 11 viseletes nő érkezett Katona Anna vezetésével (*Erdélyi Gazda*. 1941. szept. 1.).

³⁸ Imréné Kövér Erzsébet angyalosi nőszövetségi tag levele Kernné Bibó Erzsébethez, 1933. március 13. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet levelezése.

4. Nagyajta

1933-ban Kernné Bibó Erzsébet a székely nap szervezési munkálatai kapcsán kéréssel fordult Dezső Miklós nagyajtai gyógyszerészhez: „tudva azt, hogy milyen élénk érdeklődéssel és hozzáértéssel foglalkozik a népművészet és népipar kérdéseivel, nagyon kérem, hogy legyen segítségünkre a háromszéki szoba berendezésénél és a háromszéki népviseletben felvonuló tömegek összegyűjtésénél, megszervezésénél. Impozánssá szeretném tenni a székely napot, felvonulást és szabadtéri előadást egyaránt, hadd legyen ez a nap nemcsak a kiállítás gazdagságánál fogva, hanem külső megnyilatkozásban is a székely erő dokumentálója. Ha bejön, legyen jó keressen fel.”³⁹

A megszólított Dezső Miklóstra⁴⁰ nem véletlenül esett a választás. Amint azt a nagyajtai helyszíni gyűjtésekből sikerült rekonstruálni, korának megszólalt kutatója volt, aki az impresszionista ihletésű tájképfestészen kívül szívesen nyúlt a népelet tematikájához is. Nagyajtán családjával együtt háziipari kiállításokat is szervezett, így 1941-ben a családja által készített gyermekjátékok árusítására emlékeznek a helyiek.⁴¹

Bár Dezső Miklós válaszelei nem maradtak fenn, és a mozgalom intenzitására sincs rálátásunk, egy 1941-es tudósításból értesülhetünk arról, hogy Dezső Miklós eleget tett a felkérésnek, és székelyruha-rekonstrukcióval állott elő: „Fiatal női ruhát sikeres formában rekonstruált Dezső Miklós nagyajtai gyógyszerész, festőművész. Általánosan elfogadható mintaterve a következő: fehér ing, nyaknál ráncos, váll alatt szintén ráncos. Piros vagy meggyvörös mellény, középen fekete díszsinórral. Alul fekete bársony szegő. Kötény: fehér vászon, csipkével a szélén. Rokolya: piros, kék, zöld, fabarna. Alul egy-két vagy három bársony szalag, aszerint, hogy milyen rangú az egyén. Pórnépnek egy zsinór, lófőnek két zsinór, nemesnek szintén két zsinór alul a rokolyán. Lábbeli csizma vagy fekete cipő, fekete vagy fehér harisnyával” (Harkó 1941: 41).

Dezső Miklós népviseleti rekonstrukciói nem maradtak fenn, és a településen 2013-ban nem sikerült újabb adatokra bukkannunk.

³⁹ Kernné Bibó Erzsébet levele Dezső Miklós nagyajtai gyógyszerészhez, 1933. július 12. SZNM Irattára, Kernné Bibó Erzsébet levelezése.

⁴⁰ Dezső Miklós (1890–1955). Festőművész, nagyajtai gyógyszerész. Festményeiből több kiállítás nyílt Erdély nagyobb városaiban és Bukarestben. Munkásságáról részletesebben lásd Várady–Berey 1934: I. 97.

⁴¹ Saját gyűjtés 2013-ban S. Á.-tól Nagyajtán.

5. Málnás

Málnáson a szótteszmozgalom már a harmincas években elindult, ám az 1940–1944 közti ún. „kicsi magyar világban” kapott nagyobb lendületet. A mozgalom főbb elindítója és szervezője Tőkés Józsefné Simon Emma tanítónő, a Seps Református Egyházmegye esperesének felesége volt, aki 1935-ben és 1936-ban szövőszekéket vásárolt Ákosfalváról.⁴² A szövőszekék elsődleges funkciója ekkor még a kenderszóttés készítése volt, amelyet a református nőszövetség tagjai a szászvárosi árvaház részére szótték meg (Tőkés 2002: 16).⁴³

1940-ben az esperesné a szóttésakció kibővítésére szánta el magát: körlevélben szólította fel a környékbeli papnékat a mozgalomhoz való csatlakozásra. A helybeli visszaemlékezések szerint *az esperesnéasszony is tudott szőni, neki modernebb szövőszekje volt, onnan indult ki az egész. S akkor volt az iskola, az egyházi iskola, ott is voltak ilyen osztóváták – úgy mondtuk osztóvátá – felállítva, s ott is szótték.*⁴⁴

Mivel Tőkésné zabolai születésű volt, de bükszádi birtokai is voltak családjának, így ismerte a környékbeli népviseletet. Szerény, alázatos, a faluban is nagyon kedvelt, népszerű asszony volt, aki személyes példájával, segítőkészségével igazi sikerre vitte a viseletfelújítási mozgalmat. 1941 májusában egy tudósítás arról számolt be, hogy „a málnási asszonyok szociális szempontból rendkívül figyelemreméltóan egyeztek meg. Elhatározták kizárni akarva a versengést, hogy az öregeknek egyforma mintájú és a fiataloknak szintén egyforma mintájú anyagot készítenek. A mintát szintén egymástól írják le. És büszkék, a szemük ragyog, az arcuk tüzel. Székely ruha. Egy asszony egy nap alatt megszövi ruháját. Málnáson már 88 asszonynak van készen. Még több mint 20 jelentkező van. Talán több is lesz. Egyik székely asszony, leány sem akar elmaradni a többi mögött (Székely Nép. 1941. LIX. évf. május 16.).⁴⁵

⁴² Málnási Református Egyházközség Levéltára, Az egyházközség iktatókönyve, 130/1935, illetve 99/1936-os iktatószámok.

⁴³ A nőszövetség folyamatosan pártolta a szászvárosi árvaházat, az egyházi levéltárban több levél jelzi ezirányú működésüket. A kendert is a nőszövetség termelte, aratásáról 1935-ös fénykép található egy helyi lakos tulajdonában.

⁴⁴ Saját gyűjtés, S. I., Málnás, 2013.

⁴⁵ Az adatot publikálta Szócs Gazda 2002: 208.

A málnási visszaemlékezések szerint valóban csaknem valamennyi lánynak és asszonynak elkészült ekkor a székelyruhája. A lányoknak piros-fekete csíkos rokolya (piros alap, a fekete csíknál a fekete a pirossal összesírtve), piros zsinóros mellény, fehér ráncos ing, fehér kötény, az asszonyoknak pedig bordó-fekete csíkos szoknya kényült.⁴⁶ Elsősorban ünnepi ruhaként használták: ezt öltötték fel vasárnap a templomban, de székely szőttesbe öltözötten jelentek meg a lányok az 1942-es málnásfürdői országzászló avatón is.

A helyi emlékezések szerint az esperesné nem pusztán a szövésére vette rá az asszonyokat és lányokat, de a szálánvarrott hímzések elkészítésére, horgolásra is.⁴⁷

6. Réty

A rétyi szőttesmozgalom a negyvenes években indult útjára, mikor a faluban már csaknem teljesen elfelejtették a népviseletet. A falu monográfusa, dr. Nagy Lajos szerint a székelyruha viselése „nem volt nagyon elterjedt Rétyen”, és csupán a negyvenes években „élte reneszánszát.” Ekkor „általában piros és fekete csíkok váltották egymást, de néha zöld is. Az idősebbeké piros fekete csíkú volt, de nem mindig. Birtokunkban van egy ilyen régi ruha, amelyik piros, fekete, sárga, barna színű fonalak kombinációjából szőttek, minden tíz miliméteres csíkot egy két miliméteres fekete csík választ el, és minden hatodik csík fekete” (Nagy 2005: 37).

1940 körülről már több fénykép tanúsítja, hogy intenzív ruhaszövési akció volt a településen. Igazán nagy, tömeges szőtteses felvonulásra 1942-ben került sor a faluban, mikor a 24-es honvéd szobrát a rétyi nyírben felállították, és az avatását nagy népünnepéllyel kötötték össze. A rétyi székelyruhás iskolások ekkor Földes Anna tanítónő vezetésével vonultak fel (Nagy 2005: 109).

7. Sepsikőröspatak

A mozgalom történetéről kevés adattal rendelkezünk, holott már az 1930-as években elindult a szőttesek előállítására itt is. Úgy tűnik, hogy itt nem

⁴⁶ Saját gyűjtés, Sz. K. L., Málnás, 2013.

⁴⁷ Saját gyűjtés, S. I., Málnás, 2013.

kapcsolódott a református egyházhoz a szóttesmozgalom – nem volt a településen ennek az egyháznak nagyobb tömegbázisa.

A népviselet divattá válásában sokat tett Kálnoky grófné, aki pozitív példával járt a falu élén, maga is felöltötte a népviseletet, már egy 1932-es gelencei templomavatásos fotón népviseletbe öltözött jelent meg a két Mikes lány mellett. Demeter Lajos sepsiszentgyörgyi helytörténész emlékei szerint az ő édesanyja és nagynénjei a Kálnoky családnál dolgoztak, és ők is elkészítették a népviseletet maguknak. Az Erdélyi Gazdasági Egylet 1941-es sepsiszentgyörgyi kiállításához csatlakozó viseletes felvonuláson Sepsikőröspatakról ötvenen vonultak fel, Asztalos Vilmosné vezetése alatt (*Erdélyi Gazda*. 1941. szept. 1.).

8. Uzon

A negyvenes években kapott nagyobb lendületet a székelyruhák elkészítése. A magyar honvédség 1940. augusztus 13-án vonult be Uzonba: „A piactéren várakozott az egész falu. A lányok, a fiatalabb asszonyok, székelyruhában. Ez a vidéken már abban az időben kikopott a székelyruha, de erre az alkalomra, a várakozás két hete alatt mindenki varratott magának” – írja a falu vázlatos monográfiája (Ambrus 2008: 26). A publikált fekete-fehér fotókról a szóttesek színhasználata ugyan nem látszik, viszont a használat tömegmértétét felmérhetjük. Egy korabeli fotón a település református nőszövetségét örökítették meg, melynek minden tagja népviseletben van, itt is ők járultak hozzá a népviseletek propagálásához. 1941-ben, az Erdélyi Gazdasági Egylet által szervezett kiállításához csatlakozó sepsiszentgyörgyi viseletes felvonuláson Uzonból húszan vettek részt, Konti Józsefnéval az élén.

9. Fotosmartonos

Az ikerfalu népviseletével Cserr Tünde foglalkozott egy egyetemi dolgozat keretében. A faluban végzett felmérés során több női viselet nyomára bukkant, ezek többsége vöröses csíkozású. Megállapítása szerint a talált viseleteket a harmincas-negyvenes évek viseletfelújítási mozgalma alkalmával készítették.⁴⁸

⁴⁸ Köszönöm Cserr Tündének, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kéziratos tanulmány szövegét, Cserr 2011.

10. Kézdivásárhely⁴⁹

A kézdivásárhelyi mozgalom elindításában fontos szerep jutott Domokos Pál Péternek, aki Kézdivásárhelyen és környékén is szőttesbálokat kezdeményezett.

A mozgalom 1940-es évekbeli alakulásáról vannak konkrét adataink: 1941 májusában a kézdivásárhelyi Római Katolikus Nőszövetség elhatározta, hogy Kézdivásárhelyen is megszervezi az Ezer Székely Leány Napját, ám ez az elhatározás csak terv maradt volna, ha fel nem karolja az ügyet Hayde Irén, az Erdélyi Szociális Szervezet háromszéki vezetője. Az általános fonalhiány korszakában a magyarországi származású asszony fonalat osztott ki a falvak lakosságának, így valósulhatott meg a viseletes felvonulás (*Székely Nép*. 1941. máj. 7.). A június 8-án megrendezésre került Kaláka Leánynap a kantai búcsúhoz kapcsolódott, és a Mária-zászlók alatt felvonuló viseletes leányok tarka serege tette emlékezetessé. Ennek szervezési munkálataiba bekapcsolódtak a környék előkelő asszonyai is, és a sajtó külön kiemelte Apor Péterné szerepét. A felvonuláson mintegy 600 székelyruhás leány vett részt (*Székely Nép*. 1941. jún. 10.).

1941 novemberében a megnyíló Katolikus Leány Nép főiskola is fontos szerepet játszott a szőttesmozgalom propagálásában.

11. Sepsiszentgyörgy

Háromszék megyeszékhelye a szőttesmozgalom szervezésének fontos központja volt, hisz innen irányította a mozgalmat Kernné Bibó Erzsébet 1933-ban és 1941-ben.

A konkrét szervező munkálatokról már korábban beszámoltunk, így csupán azt említjük meg, hogy 1933. január 7-én az eseményeket egy nagysikerű *szőttes bál* indította, amelyen több mint száz szőttesbe öltözött lány és asszony jelent meg. A bálhoz műsoros estély társult, melynek meghívott előadója volt Domokos Pál Péter kézdivásárhelyi tanár, a csíki szőttesmozgalom egyik elindítója (*Székely Nép*. 1933. jan. 15.).

⁴⁹ A kézdivásárhelyi mozgalom történetének kinyomozása még kezdeti fázisban van, mivel még nem sikerült megtalálni Földi István népművelési titkár levelezését, és a kézdivásárhelyi napilapokat sem sikerült átnéznem. Adataim így csak a *Székely Nép* beszámolóira hagyatkoznak.

Március 29-én a Rikán Belőli Kommunitás Nőszövetségeinek szervezése alatt a Székely Mikó Kollégium tornatermében egy konferenciára került sor, amelynek előadásai közt elhangzott Csutak Vilmosnének egy székely népművészetet ismertető összegzése. Egy újságtudósítás szerint e konferenciát követő vitán „megoldották a háromszékmegyei szóttésruha kérdését is” (*Székelyföld*. 1933. ápr. 6). A konferenciát nagysikerű *székely nap* követte, melyre a megye egész területéről székelyruhás lányok érkeztek. A viseletparádéra meghívták a csíki és udvarhelyi leányokat is, hogy a résztvevők tudják megállapítani a háromszéki és a más székely székek viselete közti különbséget (*Székely Nép*. 1933. márc. 26.).

A második bécsi döntés után, a magyar hadsereg bevonulását Sepsiszentgyörgyön is népviseletbe öltözött tömeg fogadta. A Székely Nemzeti Múzeum fototékájában egy fotóalbum található a bevonulásról, amelyből jól látható a székelyruhás tömeg.⁵⁰ 1941-ben Hayde Irén és Kernné Bibó Erzsébet szervezésében sor került Sepsiszentgyörgyön is a háromszéki újabb Ezer Székely Leány Napjára, amelyet az 1941-es EGE kiállítás mellékeményeként hirdettek meg. A népviseletes felvonulásról az Erdélyi Gazda 1941 szeptember 1-jei száma részletes tudósítást tett közzé, ebből látható, hogy az egész Háromszék felvonult. A viseletes felvonulás számára a város nem pusztán helyszín volt, hanem a lakosok maguk is résztvettek ezeken. Sepsiszentgyörgyről 90 embert vezetett fel Fekete Sándorné, Szemerja városrész külön vonult fel hetven lánnyal, Barabás Andorné vezetése alatt.

Szakirodalom

AMBRUS Anna

2008 *Uzon monográfiája*. A Pro Urbe Csorvás Egyesület kiadása, Csorvás

BALÁZS Márton

1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy

BELOVÁRI Anita

2010 A népművelés célközönsége – agrárnépesség a két világháború között Somogyban. *Acta Scientiarum Socialium*. Tomus XXXII, 85–97.

⁵⁰ SZNM Fototéka, József Álmos gyűjtemény.

BÍRÓ Zoltán

1987 Egy új szempont esélyei. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–48.

CSERR Tünde

2011 A háromszéki székely női viselet. Az egykori fotos-martonosi női viselet még fellelhető elemei. *Szemináriumi dolgozat, kézirat*. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz- és Antropológia Tanszék.

DEPTNER Tibor

1920 Népművelés és szabadoktatás. www.mtdaportal.extra.hu/books/deptner_tibor_nepmuvelés_es_szabadoktatás.pdf (Letöltés: 2014. augusztus 3.)

EGYED Ákos

1993 Csutak Vilmos élete és munkássága. In: Csutak Vilmos: *Közösség és művelődés. Válogatott írások*. Egyed Ákos gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–104.

ERIKSEN, Thomas Hylland

2008 *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai perspektívák*. Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs

FÜLÖP Hajnalka

2012 A székely festékes szőnyeg és a csíki háziipar története. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika et alii: *Nők, szőnyegek, háziipar – Women, Hand-Woven Rugs, Home Industry*. Kiállítási katalógus. Néprajzi Múzeum, Budapest, 132–167.

GAZDA Klára – HAÁZ Sándor

1998 *Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székelyföldi népviseletben*. Planétás Kiadó, Budapest

GAZDÁNÉ OLOSZ Ella

1972 *125 árapataki szálánvarrott hímzészeminta*. Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Kovászna megyei Irányító Központja. Sepsiszentgyörgy

GÁL Kelemen, Dr.

1939 Benczédi Gergely születésének százéves fordulójára. *Keresztény Magvető* LXXI. (2) 78–89.

HARKÓ József

1941 A Sepszi járás néprajza. In: Dávid József (szerk.): *Székelyföld írásban és képen*. Kaláka Könyvkiadó, Budapest, 40–47.

LYKA Károly

1906 Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz. *Művészet* V. (1) 1–18.

MÁRTON László

2012 *Kós Károly, a művészi kovácsoltvas formatervezője*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

NAGY Lajos, Dr.

2005 *Réty. Adalékok Réty monográfiájához*. Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy

ORBÁN János

1943 *Székelykeresztúr története*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt, Kolozsvár

PÁLFI Csaba

1969–1970 A Gyöngyösbokréta története. In: *Táncstudományi tanulmányok 1969–1970*. Budapest, 115–161.

ROEDIGER Lajos

2012 *Kászonszék és Háromszék néprajzos szemmel*. Anyagát összegyűjtötte, sajtó alá rendezte Szőcsné Gazda Enikő. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

SULYOK István, Dr.

1930 Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete. In: Sulyok István, dr. – Fritz László, dr. (szerk.): *Erdélyi magyar évkönyv 1918–1929, I. évf.* Juventus kiadás, Kolozsvár

SZÉKELY NÉP

1927–1933-as évfolyamai

SZŐCS GAZDA Enikő

2002 A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. Délkeleti Intézet–T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 203–214.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2011 20. század eleji értelmiségi életmód Páván egy családi levelezés tükrében. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 119–158.

TÓTH G. Péter

2002 A „közösség.” Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása. In: Pócs Éva (szerk.): *Közösség és identitás.* L`Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 9–31.

TŐKÉS István

2002 *Tőkés József (1884–1951).* Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontja, (Kolozsvár)

VÁMSZER Géza

1976 Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkbán a két háború közti években. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti dolgozatok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 41–46.

VÁRADY Aladár – BEREY Géza

1934 *Erdélyi monográfia I–II.* Gloria Könyvnyomda, Szatmár

ZELEI Miklós

1990 Szép zöld ágairól zöld levelek hullnak. Beszélgetés Domokos Pál Péterrel. In: Domokos Pál Péter: *Múltbanéző. Tanulmányok.* Szerkesztette és sajtó alá rendezte Fazakas István. Magvető Kiadó, Budapest, 322–341.

Adatközlők

Cs. F. U. E. – Csorja Ferencné Ugron Erzsébet, Kovászna, sz. 1927.

S. Á. – Simon Áron, Nagyajta, sz. 1937.

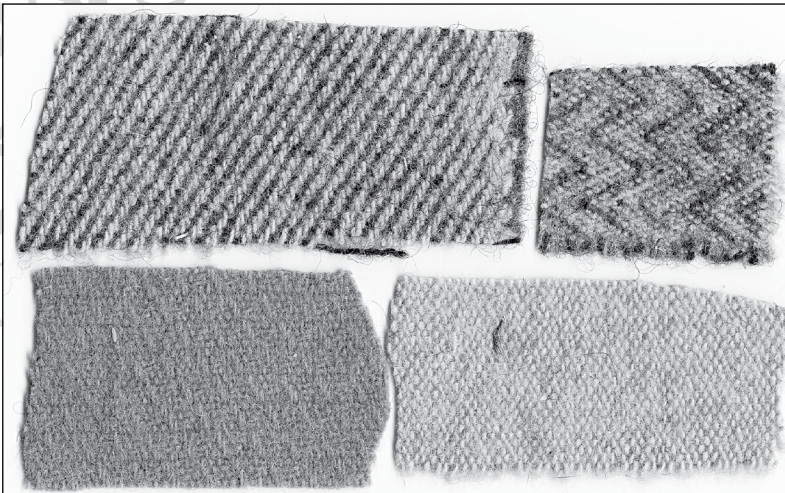
S. I. – Sala Irén, Málnás, sz. 1929.

Sz. K. L. – Szépné Keresztes Lenke, Málnás, sz. 1938.

Képek



1. Székelyruhába öltözött lányok a zabolai református templomban.
Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 281. Mikes Hanna felvétele, 1935.



2. A Rikán Belüli Református Nőszövetség által gyűjtött szőttesminták.
Székely Nemzeti Múzeum, Néprajzi dokumentumtár.



3. Székelyruhába öltözött lányok a magyar bevonuláskor, Sepsiszentgyörgy, 1940. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, JA18-9-2. Ismeretlen fotós.



4. Székelyruhába öltözött tömeg a magyar bevonuláskor, Sepsiszentgyörgy, 1940. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, JA20-1-1. Ismeretlen fotós.

